

Celil KIRAZ

Menâr Tefsirinde Özgün Yorumlar

Bursa: Emin Yayınları, 1. Baskı, 2017, 375 s. ISBN: 9786059464147

■ Şule Yüksel ARICI*

Menâr Tefsiri, Kur'ân-ı Kerîm'i yorumlama yöntemi ve ayetlere getirdiği yeni bakış açılarıyla günümüzde yazılan tefsirleri etkilemiş bir eserdir. İslâm dünyasının karşılaştığı sorunlara Kur'ân'ın rehberliğinde çözüm bulma gayretinin hakim olduğu tefsir, Kur'ân'ın hidayet yönüne ve Kur'ân'ın rasyonel bir akılla yorumlanması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Menâr müfessirleri Klasik dönem tefsirlerini isrâiliyâta yer verdikleri ve uzun dilsel tahliller yaparak Kur'ân'ın anlaşılmasını zorlaştırdıkları gerekçesiyle tenkit etmektedirler. Diğer yandan Kur'ân tefsirinde rasyonel yorumlara öncelik verip nakli ikinci plana atmaları ve muteber hadis eserlerindeki rivayetleri tefsir yorumlarında kullanmamaları nedeniyle de klasik tefsir yöntemini benimseyenler tarafından eleştirilmektedirler. Bu tefsir Mısırlı alim Muhammed Abduh ve öğrencisi Reşid Rıza'nın Kur'ân'ın bir kısmının tefsirinden oluşan on iki ciltlik eserleridir. "Menâr Tefsirinde Özgün Yorumlar" adlı kitap Celil Kiraz tarafından Menâr Tefsiri'deki özgün yorumları inceleyen bir eserdir. 2017 yılında Bursa'da Emin Yayınları'ndan çıkan eser, bir giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Eserin ön sözünde müellif, yüzyılımızda toplumda baş gösteren problemleri çözmek amacıyla yeni tefsir yorumlarının ortaya çıktığından ve bunun yeni tefsir eserlerinin yazılmasına sebebiyet verdiğiinden bahsemektedir. Menâr tefsiri ise içtimâî tefsir olarak adlandırılan bu tefsir örneklerinden biri olarak güncel tartışmaların odağında olan bir eserdir. Müellif, başlıkta yer verdiği özgün ifadesinin ise göreceli olduğunu ifade etmiş ve bu konuda izahat getirme gereği duymuştur. Bununla, önceki tefsirlerde çok fazla rastlanmayan güncel bazı problemlerle birlikte bugünün insanının zihnini meşgul eden konularla ilgili çözümler teklif eden tefsir yorumlarının kastedildiğini ve bu yorumların bir kısmının klasik dönem kaynaklarında da temellerinin olduğunu belirtmektedir. Bu yorumlardan hareketle kitap tanıtılmaya çalışılacaktır.

* Arş. Gör. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı. E-Posta: suleyukselates1@gmail.com ORCID ID: <https://www.orcid.org/0000-0001-6482-121X>

Eserin “Menâr Tefsirinin Genel Özellikleri” başlıklı giriş kısmında müellif, Menâr tefsirinin yazılma sürecini ve öne çıkan bazı özelliklerini on beş başlık altında açıklamıştır. Yazar, Menâr tefsirinin kısaca yazılma hikayesinden bahsettikten sonra, Menâr müfessirlerinin Kur’ân’ın hidayet yönüne olan vurgularına değinmiş, toplumsal konuları ele alma eğilimlerine ve Kur’ân’ın anlaşılmasında akli önceleyerek olağanüstü hadiselerle getirdikleri rasyonel yorumlamalara dikkat çekmiştir. Tefsir ilminin çeşitli mertebeleri ile ilgili başlıkta tefsir ilminin en üst mertebesine ulaşabilmenin şartlarına olan vurgularından bahsetmiştir. Menâr tefsirinin öne çıkan özelliklerinden biri olarak önceki tefsir kitaplarına yönelttikleri eleştirileri aktaran müellif, Kur’ân’ın doğru anlaşılması noktasında Arap Dili ve nüzul ortamının bilgisine önem verdiklerini ifade etmektedir. Ayrıca yazar, Kur’ân kıssalarının ana hedefinin gözden kaçırılmaması gerektiği, gayba dair konulara girmemek, oryantalistlere ve misyonerlere cevap verme, bilimsel yorumlara eleştirileri ve bu tarz bilimsel tefsir yapmaktan uzak duramamaları, muteber hadis kaynaklarında yer alan hadisleri reddetmeleri ve isrâiliyât eleştirileri, önceki kutsal kitaplara atıfla tefsir yapmaları ve giriş-sonuç mahiyetinde surelerin muhtevalarını özetleme başlıklarıyla da Menâr tefsirinin öne çıkan özelliklerine değinmiştir. (s. 21-58)

“Yaratılış ve İman” başlıklı ilk bölümün yaratılış başlığında kainâtın ve insanın yaratılışı ile ilgili ayetlerin yorumuna yer verirken, iman başlığında ise Menâr müfessirlerinin Allah’a, ahirete, meleklerle, peygamberlere, kitaplara, kaza ve kadere iman ile ilgili görüşlerini aktarmaktadır. Bunlardan biri Nisâ sûresindeki yaratılışa dair ayete getirdikleri yorumdur. Muhammed Abduh, çoğunluğun hilafına Nisâ sûresindeki yaratılışla ilgili ayette insanın bir nefisten yaratılışıyla Hz. Âdem’in kastedilmediğini söyler. Yani O’na göre her bir insan ayrı atalardan türemiştir. İnsanlığın Hz. Âdem ve Hz. Havva’dan türediği düşüncesi Tevrat ve Yahudi kaynaklı bilgilerdir. “Rabbin meleklerle “Allah Teala’nın yeryüzünde bir halife yaratacağım” demişti” ayetini Hz. Âdem’in mükellef ilk varlık olmadığını beyan eden bir ayet olarak yorumlarlar. Nitekim, böyle bir yorum yaratılışla ilgili farklı kabul edilebilecek başka bir görüştür. (s. 63-80).

Yazar, “Allah’a iman” başlığında Allah’a Kur’ân’da anlatıldığı gibi inanmanın zorunluluğu, Allah’ın Eli, Vechi, Kürsî’si gibi Allah’ın sıfatları hakkında selef itikadının benimsenmesi, Allah’ın ilminin ezeli ve değişmez oluşu, her türlü kötülükten münezzehe oluşu ve gaybın sadece Allah tarafından bilinebileceği konularına dair Menâr müfessirlerinin yorumlarını aktarmaktadır (s. 83-97). “Ahirete İman” başlığında ise, ölümden sonra diriliş ve cennet ile cehennem hakkındaki ayetlere

yaklaşımlarına yer vermektedir. Menâr müfessirlerinin Hz. İbrahim ve dört kuş kıssası hakkındaki yorumlarından bahseden Kiraz, ilgili makale çalışmasından hareketle konuyu çok yönlü tartışmıştır. Bu konuda Menâr müfessirlerinin, icmâyı delil kabul etmeyerek ayetteki kelimeye ‘kesmek’ manası değil de ‘alıştırmak’ manasını verdiklerini, bunun da selef ulemasından Ebu Müslim el-İsfahânî’nin görüşü olduğunu vurgular (s. 99-108).

“Peygamberlere iman” başlığında Menâr müfessirlerinin Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Lût, Hz. Muhammed ile ilgili ayetlere yaptıkları yorumlara yer vermiştir. Mucizelerle ilgili görüşleri aklileştirme çabası ile bilinen Menâr müfessirlerinin yorumlarına yer veren müellif, olağanüstü olarak görülen mucizevi olayları Hz. Muhammed’den önceki peygamberler için ihtimal dahilinde gördüklerini ve Hz. Peygamber’in tek mucizesinin Kur’ân olduğu görüşlerini aktarır (s. 151). Müfessirlerin, olağanüstü mucizeleri zihinleri olgunlaşmamış, Hz. Peygamber’den önceki toplumlara gönderildiğine dair görüşlerini yorumlayan müellif, bu görüşlerde pozitivizmin etkili olduğunu söylemektedir. Müfessirlerin bu mucizelerle ilgili rasyonalist yorumlarını diğer peygamberlerle ilgili yorumlarda da görmek mümkündür. Bununla birlikte müellif, denizin yarılması hadisesini mucizeye benzeyen bir doğa olayı olarak yorumladıklarını ifade eder. Cumartesi yasağını çiğneyen İsrailoğullarının aşağılık maymunlara döndürülmeleri yönündeki emrin, surette değil de onların tabiatları ve ahlaklarında meydana gelen bir aşağılama olduğu yorumunu da çoğunluğun kabulünden ayrılan yorumlar arasında zikretmiştir. Müfessirlerin mucizeler hususunda birçok yorumuna yer veren Kiraz, müfessirlerin tefsirlerinde Tevrat kaynaklı yorumların da bulunduğunu tespit etmiştir (s. 160- 166).

Bir diğer farklı kabul edilebilecek yorum ise Hz. İsa’nın doğumuyla ilgilidir. Menâr müfessirleri Hz. Meryem’in hamileliğini açıklamak için şöyle bir yoruma gitmişlerdir: Onlara göre; Cebrail’in Hz. Meryem’e verdiği bir müjde O’nun psikolojisinde güçlü bir inanç oluşturmuş ve böylece rahminde bir döllenme meydana gelmiştir. Eserin müellifi, müfessirlerin bu ve benzeri ayet tevillerini, tefsiri insan aklına yaklaştırmak için yapılan aşırı yorumlar olarak görmektedir (s. 169).

“Kitaplara iman” başlığında müellif, Allah’ın insanlara verdiği dört hidayet aracı, uhrevî sorumluluk açısından hidayete tabi olma konusunda insan grupları, Allah Teala’nın çeşitli ümmetlere gönderdiği dinin özde bir oluşu ve Kur’ân’ın hiçbir dile tam tercüme edilemeyeceğine dair vurgulamalarından bahseder. Müellif, Menâr müfessirlerinin Kur’ân kıssalarının gerçekliği meselesindeki görüşlerine yer verir. Ayrıca müfessirlerin, misyoner ve oryantalistlerin Kur’ân’a dair asılsız iddiaları ile Kur’ân’ın kaynağına dair 20. Yüzyıl insanının zihnini meşgul eden

konulara Kur'ân'dan verdiği cevaplara işaret eder (s. 206-213). "Kaza ve kadere iman" başlığında yanlış kaza ve kader inancının Müslümanları geri bıraktığı eleştirilerine cevaben bunun İslâm'ın kendisinden değil Müslümanların İslâm'ı yanlış yaşayışından ileri geldiği yönünde cevaplarını aktarır. Günümüzde insanlar arasındaki ihtilafların, Yüce Allah'ın iradesiyle irtibatlandırılmasının anlamı üzerinde yaptıkları yorumlardan bahseder (s. 221).

"Aile, toplum ve devlet" isimli ikinci bölümün "aile" başlığında yazar, Menâr müfessirlerinin evliliğin fitriliği, Kur'ân'ın evlilik, aile ve çocuk eğitim hakkındaki kuralları, Kur'ân'ın evlenme konusunda ehl-i kitap kadınlarla müşrik kadınlar arasında fark gözetmesinin hikmeti, ana babaya iyi davranmanın hikmeti, İslâm'da kadın hakları, İslâm'da çok eşlilik gibi aile hayatı çocuk eğitimi ile ilgili konularda Müslümanları Kur'ân'ın emrettiği şekliyle yaşamaya davet ettiği ayet yorumlarına yer vermiştir (s. 231-247). Çok eşlilik konusunda Muhammed Abduh, günümüz müfessirlerinin yorumlarına paralel olarak adalet şartı sağlamadığı takdirde çok eşliliğin haram olduğunu ifade etmektedir (s. 245).

Menâr tefsirinin içtimaî tefsir yöntemini kullanması bilinen en önemli özelliğidir. Menâr müfessirleri toplumun içinde olduğu geri kalmışlık durumunun Kur'ân'ın doğru yorumlanması halinde ortadan kalkacağı inancına sahiptirler. Buna göre, tefsir yorumlarında toplumsal konulara ağırlık verdikleri bilinmektedir. Müslümanların birlik ve beraberlik içinde yaşamaya özen göstermelerini emreden ayetleri yorumlarken ırk, mezhep ve nesep taassubuna karşı çıkmaktadırlar. Müslümanlar arasındaki husumeti çoğaltan ihtilaflara karşı onları uyarmaktadırlar (s. 250) Allah Teala'nın Kur'ân-ı Kerim'de bildirdiği toplumsal düzeni 'sünnetullah' kavramıyla açıkladıklarını aktaran yazar, bunun dışına çıkılmaması gerektiğine dair yorumlarına yer vermektedir. Bunun yanında kurtuluş ve hidayet yolunun ancak 'sahih iman' ve 'salih amel' ile mümkün olduğuna dair vurgularını aktarır (s. 262).

Müellif, Menâr müfessirlerinin İslâm'da savaşın amacı, kasten bir mü'mini öldüren Müslümanın durumu, faizin haram kınınışı ve günümüzde faize cevaz verilip verilemeyeceği, Müslümanlar içinde iyiliği emredip kötülüğü yasaklayacak bir topluluğun bulunmasının zorunlu oluşu, tevekkülün sebeplere tutunmaya engel olmayışı, Müslümanların vasat ümmet kınınışı gibi konularda ayetleri yorumlamalarına yer vermiştir. İslâm toplumlarında dünya malı için çalışmanın kötü kabul edilmesi ve israfın giderek artması, kölelik ve cariyelik kurumunun İslam tarafından ihdas edilmediğinin beyanı, içki, kumar, zina gibi toplumu bozan tutumların yasak oluşu gibi yirmi küsur başlıkta ilgili konularındaki ayetlere ge-

tirdikleri yorumları incelemiştir. Müfessirlerin dini hükümleri kendi menfaatleri için yorumlamalarına şiddetle karşı çıkmalarını ve yanlış tasavvuf anlayışlarına getirdikleri eleştirileri aktarmıştır. Ayrıca, Menâr müfessirlerinin içtimaî hayatın düzelmesi için Müslümanların Kur'an'ı doğru yorumlayarak taklitçiliği bırakmaları yönündeki telkinleri de birçok ayetin yorumunda görülen görüşlerindedir (s. 248-365).

“Devlet” başlığında ise emaneti ehline teslim etme, yönetimde adaleti sağlama, Ulû'l- Emr'e itaatın gerekliliği, devlet yönetiminde istişarenin önemi, Kur'an hükümlerinin çağdaş cezalara göre suçları önlemede daha etkili olduğu, rüşvetle ilgili ayetlerin değerlendirilmesi ile İslâm Birliği'ni kurmanın zorunlu oluşu gibi toplumla ilgili konulardaki müfessirlerin ayet yorumları, yazarın altını çizdiği diğer görüşleridir. (s. 327-339).

Sonuç olarak eserin konusunu oluşturan tefsir, Kur'an'ı doğru yorumlamanın, günümüz insanının problemlerine çözüm bulmaya aracı olabileceğini savunmuş, sonraki tefsirleri etkileyerek içtimaî tefsir adında bir ekolleşmeye neden olmuştur. Bununla birlikte Menâr müfessirleri İslâm dünyasında tartışılacak konulara klasik tefsirlerden farklı yeni yorumlar teklif etmişlerdir. Türkiye akademisinde ilgili tefsirle ilgili tez ve makale çalışmalarının yapılmakta olduğunu tespit etmemize rağmen, bu eserin Menâr tefsirini birçok yönden tanıma imkanı sunan ilk kitap olduğunu söyleyebiliriz. Yeni yorumlar barındıran benzer ayetleri çeşitli başlıklar altında toplayarak zihinlerde tefsirle ilgili bir çerçeve çizen bu eserin, Menâr tefsiri ile ilgili yapılan çalışmalar için kaynak olacağını da söylemek mümkündür. Bununla birlikte bu eserde, Menâr tefsirinin yorumlarına nispetle tefsir yönteminin daha az tartışıldığını söyleyebiliriz. Özellikle tefsirde ele alınan konuların güncelliğini koruduğu ve tefsirin kendisinden sonra yazılan literatüre ciddi yön verdiği düşünüldüğünde Menâr tefsirinin yöntemine ve muhtevasına yer veren yeni çalışmalara ihtiyaç duyulduğunu ifade etmek mümkündür.

